

Tari Lujza

Vikár Béla nyomában Magyarvalkón

1889. október 27 én, a Magyar Néprajzi Társaság megalakulása utáni első közgyűlésén Jókai Mór üdvözlő beszédében többek közt a következőt mondta: „A magyar népismeitársulatot tartozom üdvözölni, mint író és mint politikus. Többször kérdezték tőlem, hogy a midőn olyan sokat összeírok, nincs-e titokban valami munkatársam? Igenis van. Ez az eszmékben kifogyhatatlan munkatárs az ethnografia. A legelső szárnypróbálgatásait a költői működésnek ez vezette nálam... Nagy szolgálatot fog tenni nemzetünknek a magyar népismeitársulat, ha azt az aranyhidat megépíti, a melyen keresztül a rosszul értesült vélemények a jobban értesült helyes tudattal kicserélhetik egymást.”¹ Az eseményről a társaság lapja, az egy évvel később, 1890-ben megindított *Ethnographia* tudósít, mely következő számában a fiatalabb írónemzedék képviselőjében felszólaló Mikszáth Kálmánt idézi. Mikszáth „panaszodik, hogy modern elbeszélő irodalmunkból nem lehet megismerkedni a mostani magyar néppel, s ajálja [sic!] a fiatal Íróknak, hogy behatóbban foglalkozzanak a népelettel. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy mindennemű művészre nézve mily fontos a népeletnek és népléleknek rendszeres és tudatos tanulmányozása, a néprajzzal való tüzetes foglalkozás!”²

Kalotaszeg népi kultúrájára már a 19. sz. végén felfigyeltek: népe, nyelve, szokásai iránt komoly érdeklődést mutatott a néprajztudomány. Ebben a korszakban a néphagyomány-foglalkozó tudományág megerősödött, a parasztság kultúrája előtérbe került. A figyelemfelkeltésben minden bizonnyal szerepet játszott a Néprajzi Társaság egyik alapítója, a fáradhatatlan szervező Hermann Antal is, aki 1890-ben azzal az elképzeléssel vette bérbe Jegenyefürdőt, hogy ott a néprajzi kutatók számára a pihenésen kívül szakmai kutatóhelyet biztosítson. Hermann a kalotaszegi népi hímzések révén már a jelzett időszak előtt ismertté vált Gyarmathy Zsigáné Hory Etelkával együtt³ a *Kalotaszeg* c. lapot is elindította.⁴ Ezen a néprajzi tájon az első jelentős gyűjtéseket Jankó János végezte, aki 1890-től közölt különböző kalotaszegi vonatkozású írásokat,⁵ 1892-ben pedig kiadta *Kalotaszeg magyar népe* c. könyvét is.⁶ Több mint 100 évvel később Fejős Zoltán Jankó János érdemeit nem csökkentve, meggyőző érvekkel mutatja be, hogy Bátky Zsigmond 1899-es és 1900-as kalotaszegi kutatómunkája tudományos megalapozottságát és eredményességét tekintve egyenrangú volt a Jankóéval, még ha az akkor 25 éves néprajzkutató munkája nem is vált kellőképp ismertté,

Miháلتz Gáborné Tari Lujza (1948) – népzene-kutató, a zenetudomány kandidátusa, tudományos főmunkatárs MTA BTK Zenetudományi Intézet, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem óraadó tanára, Budapest, lujzatari@gmail.com

¹ Jókai Mór üdvözlő beszéde. *Ethnographia*. (A továbbiakban Ethn.) I(1890). 7–8.

² *Magyar népelet*. Ethn. II(1891). 3. 374.

³ Sebestyén Kálmán: *Gyarmathy Zsigáné Hory Etelka élete és munkássága*. Néprajzi Értesítő LXXX(1998). 43–52.

⁴ Hála József: *A cigányprofesszor*. Napút kiadó VIII(2006). 9. 28–34; Uő: *Gyarmathy Zsigáné és Jegenyefürdő jelentősége a szerveződő magyar néprajztudományban*. Néprajzi Értesítő LXXX(1998). 13–41.

⁵ Lásd pl. a hitvilággal kapcsolatban Jankó János: *Kalotaszegi babonák*. Ethn. II(1891). 7–8. 273–286.

⁶ Jankó János: *Kalotaszeg magyar népe*. [1892.] Néprajzi tanulmány. Reprint. Sajtó alá rendezte Hála József. (Series Historica Ethnographiae – A Néprajzi Múzeum tudománytörténeti kiadványsorozata 6.) Bp. 1993. Jankó könyvét ismertette Herman Ottó: *Kalotaszeg magyar népe*. Budapesti Szemle LXX(1892). 184. 131–148.

és az eredményeire sokban támaszkodó laikusok nála gyorsabb és látványosabb sikereket értek is el.⁷

Kalotaszeg népi kultúrája a modern néprajzi-népzenei kutatások kezdetétől jelen volt a közéletben, annak is köszönhetően, hogy a tájegységet néprajzkutatókon kívül festők és írók is látogatták.⁸ A Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának népviseleteket bemutató 1898-as kiállításán a kalotaszegi viselet is helyet kapott.⁹ Kalotaszeg bemutatásával indult meg Malonyay Dezső magyar népművészetet bemutató könyvsorozata is.¹⁰

Kalotaszeg ma is aránylag sok figyelmet kap a néprajzi kutatások története, valamint a néprajz tudománytörténete szempontból.¹¹ Népzeneje kutatásának története azonban lényegesen kevesebbet,¹² noha Vikár Béla gyűjtéseinek köszönhetően a tájegység népzenejének felfedezése is megkezdődött még a 19. század végén. Kalotaszeg népzeneje és néptánc hagyománya ma már jól ismert, énekes és hangszeres zenéjéről, főként pedig néptáncairól többféle hangzó kiadványról, illetve filmről lehet tájékozódni.¹³ Ezeket a népzenei mozgalom jól ismeri, és sikeresen hasznosítja, ám az nem pótolja az eddigieknél részletesebb kutatás- és tudománytörténeti feltárásokat,¹⁴ sem a terület zenéjének zenei elemző leírását.

Kalotaszeg népzenei kutatottságának ismeretlensége fokozottan jellemző Magyarvalkóra, ahol pedig néhány év különbséggel nagyjából egyszerre indult meg mind a szorosabb néprajzi kutatómunka, mind a szájhagyományban élő népzene feltárása. Céлом ezért betekintést nyújtani Magyarvalkó népzeneje kutatásának történetébe. Egy olyan faluéra, amely a néprajzi gyűjtések kezdetén jeles néprajzkutatók részéről is, majd Jékely Zoltánnak köszönhetően irodalmi szempontból is kiemelt figyelmet kapott. Céлом továbbá kiegészítő adatokkal szolgálni az 19–20. század fordulójának néprajzi-népzenei gyűjtéseihez segédkezet nyújtó magyarvalkói

⁷ Lásd pl. Fejős Zoltán: *Bátky Zsigmond Kalotaszegen*. Ethn. 111(2000). 1–2. 177–212; Hála József: „Kalotaszeg vázolata”: Régi írások és képek Kalotaszegről. Marosvásárhely 2006. (Lásd főleg 200–201.)

⁸ Kirsch Aladár, K. Lippich Elemér, Edvi Illés Aladár, Munkácsy és mások látogatásait szinte minden Kalotaszeg felfedezésével foglalkozó tanulmány érinti. Lásd pl. Fejős: i.m. 1998. 199., továbbá Kirsch Aladár: *Mit jelent hát a kalotaszegi művészet?* Magyar Iparművészet VI(1903). 250–284.

⁹ Lásd Jankó János: *Kalauz a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának kiállításához 1898*. Bp. 2002. 48–51. A magyarvalkói előljárókról közölt fényképen közepén Miháltz Elek ül. (49.)

¹⁰ Malonyay Dezső: *A kalotaszegi magyar nép művészete. A magyar nép művészete I*. Bp. 1907.

¹¹ Lásd pl. a Néprajzi Értesítő 1998-as Kalotaszeg-számát.

¹² Bartók Bélával kapcsolatban Kalotaszeget is érinti Tari Lujza: *Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése*. Gyurcsó István Alapítvány könyvek 52. Dunaszerdahely 2011. 58–59., 75–81.

¹³ *Magyar Népzene I*. Szerk. Rajeczky Benjamin. Bp. 1969. LPX 10095-98; Uő. *Magyar Népzene II*. Bp. 1972. LPX 180001-04; Uő. *Magyar Népzene III*. Bp. 1982. LPX 18050-53; Sárosi Bálint–Németh István: *Magyar Népzenei Antológia VI. Erdély Kelet 1. Szilágyság, Kalotaszeg, Mezőség*. Bp. 1993; ugyanők, ua. *Magyar Népzenei Antológia. Digitális összkiadás*. Szerk. Richter Pál. Bp. 2012. Lásd még a Magyar Tudományos Akadémia BTK Zenetudományi Intézetének online adatbázisait, melyek közül a *Publikált népzenei felvételek*, a *Néptánc adatbázis* és *Kallós Zoltán gyűjtései* bőven tartalmazzak kalotaszegi anyagot (<http://www.zti.hu/db.zti.hu>). Kalotaszeg néptáncainak első bemutatása, Erdélyen belül: Martin György: *A magyar nép táncai*. Magyar népművészet 7. Szerk. Ortutay Gyula. Bp. 1974. 63–65. Lásd továbbá Pávai István: *Az erdélyi magyar népi tánczene*. Bp. 2012.

¹⁴ Kutatótörténeti tanulmányok: Almási István: *Kocsis Lajos századeleji népzene gyűjtése*. Zenetudományi Írások. Buk. 271–291; Uő. *Bartók után Magyargyerőmonostoron*. Néprajzi Látóhatár VI(1997). Bp.–Debrecen 483–494; Uő. *Monostori sugár torony. Bogdán János gyűjtése Magyargyerőmonostoron 1906-ban*. Kvár 2003. A mérai születésű Balabán Imre, Bartók Béla zongorista tanítványának gyűjtései kapcsán lásd Tari Lujza: i.m. 2011. 5, 19–21, 73, 208; Uő. *Vortragswesen ungarischer dörflicher und städtischer Zigeunermusiker in historischen Tonaufnahmen. Allgemeine Bemerkungen, forschungsgeschichtliche Ausblicke. Acta Ethnographica Hungarica*. Ed. Barna Gábor. 55(2010). 1. 31–56. 40–42. Almási István Kalotaszeget érintő forrásközlő írásából itt az alábbi emeljük ki: Almási István–Olosz Katalin: *Magyargyerőmonostori népköltészet*. Kvár 1969.

papokról, Mihályt Elekről és fiáról, Ákosról. A falu védőfallal ellátott koraközépkori templomának mását már 1896-ban, a millenniumi kiállítási faluban láthatta a közönség. A kiállítást tervező bizottság ugyanis elhatározta, hogy a magyar falusi templomot egy kalotaszegi református templommal fogja bemutatni, és a választás Magyarvalkó templomára esett. „A templomot a kolozsmegyei, magyar-valkói [sic] templom mintájára a kiállítási alap építtette, mintegy 8000 firt költségen; az építkezést a Neuschloss Marczell és Ödön czég végezte” – írta 1896-ban a kiállításról szóló összefoglalójában Kovács Gyula.¹⁵

Magyarvalkó népzenejének feltárását Vikár Béla kezdte meg fonográffal, ennek eredményként 13 hengerre 36 magyar dalt és 6 füttyülve előadott hangszeres dallamot valamint 3 román dalt vett föl,¹⁶ két alkalommal. A múzeumi leltárkönyv szerinti két további hengeren lehetett még kb. kétszer három vagy kétszer négy dallam. Ezek egyike azonban eltört, a másik pedig eltűnt.¹⁷ A Valkón gyűjtött dallamokat később Kereszty István, a Nemzeti Múzeum könyvtárában dolgozó zeneíró és zenekritikus,¹⁸ illetve Bartók Béla jegyezte le, aki egyben Kereszty kottáit is felülvizsgálta. Vikár Béla az 1890-es években Rákóczi Izidor pesti műszerésznél ismerte meg a fonográfot,¹⁹ a Thomas Edison által 1877-ben feltalált, majd javított és szabadalmaztatott változatában csak 1888-tól árusított hangrögzítő eszközt, mely alapvető hatással volt a népzenei gyűjtésekre.

A fonográffal 1896-tól Magyarországon elsőként folytatott gyűjtéseiről a Néprajzi Társaság időnként tájékoztatta a szakmabelieket. Itt röviden ki kell térnünk arra, hogy bár az Ethnographia szinte a gyűjtő Walter Fewkes 1890-es híradásaival egy időben beszámolt a világon legelső, 1889-es, amerikai indiánok közti gyűjtésekről,²⁰ s a további külföldi és hazai szakirodalomban is helyesen szerepelt az adat,²¹ még ma is gyakran találkozunk azzal a megjegyzéssel, hogy Vikár a világon elsőként használta a fonográfot népzene gyűjtés céljából. Ez Európára nézve sem igaz.²² Az első népzenei fonográf felvételek 1893-ban (készítője ismeretlen), majd 1895-ben készültek Berlinben (készítette Otto Abraham), valamint 1893-ban Oroszországban (készítette Jurij H. Block).²³ Ezeket a jelenleg ismert adatok alapján a magyar gyűjtések követik

¹⁵ Kovács Gyula dr.: *A néprajzi kiállítás*. Ethn. VII(1896). 4. 259. 253–272.

¹⁶ A Néprajzi Múzeum (Bp.) Zenei Osztályán, illetve másolatban és digitalizálva az MTA BTK Zenetudományi Intézete Népzenei Archivumában: MH (= Múzeumi henger) 115–118, MH 130–136).

¹⁷ Sebő Ferenc: *Vikár Béla népzenei gyűjteménye*. Bp. 2006. 96–97.

¹⁸ Kereszty István szócikk. *Zenei Lexikon* II. Átdolgozott, új kiadás Főszerk. Bartha Dénes, szerk. Tóth Margit. Bp. 1965. 315.

¹⁹ Gergely Pál: *Vikár Béla gyűjtőútjai nyomán*. Ethn. LVIII(1947). 1–2. 82–84.

²⁰ Az első fonográfos gyűjtésről hazai kortársi híradás: „Phonographfal mentették meg az enyészettől a kihalt félben levő passamaguddy [= passamaquoddy] indian törzs dalainak és nyelvhagyományainak egy részét.” Ethn. II(1891). 51.

²¹ Lásd *Das Berliner Phonogramm-Archiv. Sammlungen der traditionellen Musik der Welt 1900-2000*. Hg. Artur Simon. Berlin 2000. 236. Az európai fonográfos gyűjtések összefoglalását Rajeczky Benjamin korábbi munkái alapján lásd legutóbb Tari Lujza: „Szeles az Isonzó vize...” *Az első világháború és a népzene kutatás*. Magyar Zene LIII(2015). 1. 95–114; Lásd még Uő: *The History of Phonograph and Digital Sound Recordings and a North Hungarian Village between 1896 and 2000*. = *Music Archiving in the World. Papers presented at the Conference on the Occasion of the 100th Anniversary of Berlin Phonogramm-Archiv*. Ed. by Gabriele Berlin and Artur Simon. Verlag für Wissenschaft und Bildung. Berlin 2002. 458–467. (CD melléklettel, zenei illusztrációk CD 45–52.)

²² Ilyen elsőségét jelzi legutóbb Pávai: *i.m.* 2012. 54.

²³ A. Simon (Hg.): *i.m.* 2000. 236; Otto Abraham 1895-ös Berlinben készített fonográfgyűjtéseiről Jaap Kunst: *Ethnomusicology: A study of its nature, its problems, methods and representative personalities to which is added a bibliography*. The Hague 1969. 18.

1896-ban. Visszatérve a hazai szakmai híradásokra: az 1898. április 20-i közgyűlésen Sebestyén Gyula titkári jelentésében többek közt a következőt olvashatjuk: „Tudományos munkásságunk keretében kell még beszámolnom arról, hogy Vikár Béla a társaság fonográfján tovább folytatta azokat a gyűjtéseket, a melyek először ejtik módját az énekelt népköltési adalékok pontos megörökítésének.”²⁴ Vikár a néprajzkutatók, művészek által is látogatott Magyarvalkón kétszer gyűjtött, dátum szerint 1899-ben és 1900-ban.²⁵ Vikár saját maga is írt beszámolókat.²⁶ S bár ezek közül az 1900-ban megjelent beszámolójának egy része a kalotaszegi gyűjtéseket is érinti, a települések közül csak Zentelkét és Bánffyhunyardot említi meg.²⁷ Bánffyhunyardon 1899. május 8. és május 25-én, Zentelkén szintén május 25-én gyűjtött. A múzeumi kimutató szerint ugyanaznap még Kalotaszentkirályon is készített felvételt. Vikár Béla többször járt Erdélyben, székelyföldi útjainak egyik megállója Bánffyhunyard, Gyarmathy Zsigmondék háza volt.²⁸ Ezen az úján odafelé május 8-án és útban visszafelé is gyűjtött Bánffyhunyardon és Zentelkén. Közben ugyanis Brassó megyében járt; május 22-én még Pütkörcen dolgozott.²⁹ Feltételezhetjük, hogy visszaérkezése után, május 25-én nem ment el személyesen az adott falvakba, hanem valamennyi fonográf felvételt Gyarmathyék házában, az ott éppen jelenlévőkkel (érkezése esetleg Gyarmathyné által odahívottakkal) készítette, de feltüntette előadóinak eredeti lakóhelyét. Az adott utazási viszonyok között, a súlyos fonográfkészülékkel valószínűleg még az egymáshoz közeli falvakat sem tudta volna egy nap alatt bejárni. Ha viszont Hunyadról mégis elutazott volna valamelyik faluba, akkor ott feltehetően többet gyűjtött volna. Brassóból Bánffyhunyardra visszaérkezve ismeri meg Gyarmathy Zsigánénál („Kalotaszeg nagyszonyá”-nál) a „kalotaszegi csalogány”-t, Tamás Katát, akit később Budapestre hozatott, s a kalotaszegi népköltésről szóló előadását a lány élő előadásával illusztrálta az Uránia moziban tartott előadásokon. „A vidék a honnan jött mindenki előtt kedvesen ismert s már ez maga jó ajánló levél volt a fiatal népdalosnak” – írta a lány éneklését dicsérve, az egyszerűből a túldíszítettségre, falusiból a városiasodás felé haladó, változás alatt álló viseletét ugyanakkor kritikusan bemutató Bátky Zsigmond.³⁰ Vikár Tamás Kata dalaiból néhány év múlva a „Bokorban eprező kisleány ül”-t választja ki bemutatásra példaként a magyar népzeneben elterjedt német eredetű dalokra. Nevét ott nem közli, mindössze egy „Bánffy-Hunyad”-ról való előadóként jelzi. Jegyzetben azt is hozzáfűzi, hogy az énekes Kolozsváron tanulta a dalt, ahol németek is élnek.³¹ Bartók az eprező kislányról szóló dalról készült támlapra (kottára) ráírja, hogy „(tű nem talál a barázdába)”, majd az évekkel későbbi revízió során zöld tintával még hozzáfűzi: „nem revideálható” (*I. kotta*).³² Ma már a hengerek alapos kitisztítása és digitalizálása után meghallgatható

²⁴ Ethn. IX(1898). 3. Társulati ügyek. 241, 236–242.

²⁵ Sebő: *i.m.* 2006. 96–97. Felmerül, vajon véletlen-e, hogy Bátky Zsigmond is ugyanabban a két évben járt Kalotaszegben, Magyarvalkón is. Lásd Fejős: *i.m.* 2000. 180.

²⁶ Vikár Béla: *A Szűcs Marcsa balladáról*. Ethn. XVI(1905). 5. 273–290; Uő.: *Erdélyi út a fonográfjal*. = *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*. Szerk. Gunda Béla. Bp. 1943. 88–89.

²⁷ Vikár Béla: *Phonograph-fal gyűjtött népköltési adalékok*. Ethn. XI(1900). III. 121–130.

²⁸ Hála: *i.m.* 1998. 3–31.

²⁹ A május 8-i bánffyhunyadi gyűjtést a BR_00765-es, a május 22-i pütkörci pedig pl. a BR_00158 jelzetű kotta tanúsítja az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archivumában. Valamennyi közölt kotta e gyűjteményből való; a továbbiakban csak az adattári számokat adjuk meg.

³⁰ Bátky Zsigmond: *Tamás Kata, a bánffy-hunyady „nótafa”*. (*Adatok a népies divat változásaihoz*). Néprajzi Értesítő I(1900). 26–27.

³¹ A vadász és a leány c. balladához egri és mezőkövesdi változatot is közöl. Vikár: *i.m.* 1900. 128–129.

³² Bartók első feleségének, Ziegler Mártának másolata, BR_03034.

ez és a többi hangfelvétel, melyeken énekel. S bár itt nem az ő előadásmódjának vizsgálata a célunk, nem mehetünk el mellett, hogy ne térjünk ki a neve mellé társított „csalogány” szóra. Megjegyzendő ugyanis, hogy választott dalainak zenei stílusa nagy részére és azok előadásmódjára pontosan azok a jegyek jellemzők, melyeket Bátky Zsigmond a viseletével kapcsolatban leírt. Hogy éneklését dicsérte, az a kor zenei műveltségi viszonyainak függvényében érthető. Tamás Kata éneklésmódja, erőteljes, egészséges, fiatal, nagy hangterjedelmű, minden regiszterben bő hangerővel megszólaló hangja ugyanis egyszerre közvetíti az úri világ népszínműves, cigányzenés és operettes színpadi hangját. Ezt ugyanakkor paraszti természetességgel tudta ötvözni. Közönsége annak idején joggal tapsolta meg színpadra termett, fényképe alapján kedves, szép, ugyanakkor a kolozsvári és budapesti szerepléstől sem visszariadó, bátor kiállású egyéniségét³³ és előadását.

Nézzük azonban a valkói gyűjtéseket. Vikár első magyarvalkói gyűjtésének hónapja, napja ismeretlen. Vagy már 1899. május 8. előtt vagy 25-e után kellett Valkón dolgoznia, mert abban az évben már nem járt Erdélyben. Magyarvalkóról megnevezett előadói: az említett Kalló Kata, Vinczés Tóth Ilona, id. és ifj. Péter Pál Borsos. A továbbiak: „legény” és névtelen előadó (pl. a román lakos neve ismeretlen). A fonográf-felvételeken főleg új-, illetve az új stílus irányába mutató magyar népdalok, füttyülve előadott hangszeres táncdallamok (a román lakosok esetében román nép- és műdalok) szerepelnek.

Kalló Kata előadásmódja a hunyadi Tamás Katáéhoz képest egyszerűbb, jellemzőbben népi hangvétel (2. kotta és Vikár szöveges kézírata: 1. kép).³⁴ Az a legény, akinek az éneke szintén szerepel a bemutatott kottán, ízléssel énekelte az új stílusú népdalokat. Az alábbi, szintén Bartók Béla által lekottázott támlapon „egy legény”-ként szerepel a jó énekes (3. kotta).³⁵

Az 1910. március 10-i gyűjtésből való az *Erdélyország, Magyarország...* kezdetű népdal, melynek változtát Kodály Zoltán 1914 áprilisában Bukovinában, Hadikfalván Csernik Lázár 45 éves földműves magyar zenész előadásában vette fonográfra, mint *Fehér László nótáját és táncnótáját* (ugyanazon dallamra).³⁶ Ugyanakkor Fogadjistenben a Molnár Anna ballada szövegével is fonográfra vette.³⁷ Vikárnak az öreg és ifjú Péter Pál Borsos énekelte. (4. kotta és Vikár szöveges kézírata: 2. kép).³⁸ Az idősebbről évtizedekkel később még a Magyarvalkón nagynénjénél, (Kónya Gyula tiszteletes felesége) nyaraló Jékely Zoltán is megemlékezett 1936-ban: „Péter Borsos Pál (mgh. [...] 68 é. 1906.) [...] Híres énekes volt, néhány régi balladát és csatadalt is lejegyeztek utána. Valószínűleg Gyulai Pálnak is énekelt, aki 1870 körül gyűjtött Kalotaszegen.”³⁹ Az apa két táncdallamot is bemutatott füttyülve. A későbbi gyűjtések tanúsítják, hogy Kalotaszegen a „füttyerelés”, azaz virtuóz, akár gyors tempójú táncdallamok

³³ Fényképe: Sebő: i.m. 2006. 245.

³⁴ Ugyanazon a támlapon (BR_07509) a dal két változata közül az alsó Bartók lejegyzésében és kézírásában.

³⁵ Kotta: BR 06756, Bartók első felesége, Ziegler Márta másolata Bartók lejegyzéséről, későbbi zöld tintás javításával. Szöveges támlap: a fonográf-felvételről Vikár Béla által leírt dalszövegek támlapja a Néprajzi Múzeumban – legalsó a 2. kotta szövege (MH_0133b2).

³⁶ Kottában közölve: Tari Lujza: *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója*. Bp. 2001. 218. kotta. Hangfelvétel; Uő: *Hungarian Folk Music collected by Zoltán Kodály Phonograph Cylinders*. (2 CD) Bp. 2002. HCD 18254-55 CD I. 28–29.

³⁷ Kiadva: Bartók Béla és Kodály Zoltán: *Népdalok*. = *Erdélyi Magyarság*. Bp. 1921. (Reprint 1987.) 93. sz.

³⁸ BR_01680. A támlapon olvasható „Borzas” ragadványnév téves. Időközben a Kiss Lajos népzene-kutató által ceruzával beírt „Vikár k.i [kézirat] nincs” is aktualitását veszítette.

³⁹ Jékely Zoltán: *Kalotaszegi elégia* (1936. 61.)

fütyülése, melyre táncolnak is, a jó táncosok és általában a kiváló zenei érzékű előadók sajátja.⁴⁰ Meglehet, hogy jó táncos egyéniség volt az öreg Borsos Pál is, de a felvétel és jegyzet erről nem tájékoztat. A dallamok: *Magyar lassú* és *Csoszogó*. Utóbbit a támlap szerint csak legények járták (5–6. kotta).⁴¹

1900 után csak 1973-ban járt Magyarvalkón népzenekutató személyemben. Pontosabban Almási István nem sokkal előttem felkereste Magyarvalkót, de saját elmondása szerint nem talált ott érdemleges anyagot. Ez volt az első gyűjtőutam Erdélyben. Gyimesbe indultam gyűjteni, kihasználva azonban a lehetőséget, férjemmel ellátogattunk Magyarvalkóra is. Elsősorban családi okokból mentünk, mert nem jártam még ott, ahol férjem apai déd- és nagyszülei, a 19–20. sz. fordulóján történt néprajzi gyűjtések idején Valkón szolgáló két pap, Miháltz Elek (apa) és Miháltz Ákos (fia) élt családjával. Azon személyek, akik önzetlenül segítettek a náluk megforduló néprajzi gyűjtők munkáját, s akik maguk is sokféle formában járultak hozzá Kalotaszeg népművészete, nyelvi dialektusa és történelme megismeréséhez. Az elsődleges cél tehát az ő egykori lakóhelyük felkeresése volt, de nem hagytuk a nehéz magnetofont Kolozsváron férjem nagynénjénél, a magyarvalkói születésű Onács Margitnál,⁴² hanem elcipeltük, mert reméltem, hogy egyben gyűjtésre is lesz lehetőségem. Tudtam, hogy Vikár Béla óta nem történt népzene-gyűjtés a faluban, legalábbis munkahelyemen, az MTA Népzenekutató Csoportjában nem volt onnan más anyag. Megerősítette a gyűjtés hiányát a még Kolozsváron felkeresett Jagamas János is, akit személyesen akkor ismertem meg. A rövidre szabott idő (Kallós Zoltánnal meghatározott napon kellett találkoznom Gyimesközélpokon) nem tette lehetővé a bőséges anyaggyűjtést. Ám nem az idő rövideje volt a legfőbb gátló tényező. Gyűjtésem arra az időre esett, amely az adott nehéz politikai időszakban már nem kedvezett a hagyomány őrzésének, ugyanakkor még előtte voltunk a népzenei mozgalomnak, mely a kalotaszegi emberekben is tudatosította és megerősítette a hagyomány megőrzésének fontosságát.⁴³ 1973-ra már sok fiatal elhagyta a falut, jobb munkalehetőség után nézve beköltözött a közeli városokba, s a fő közlekedési vonalaktól kissé eleve távolabb eső falu idősebb lakói sem a korábbi életet éltek. Látogatásunk idején papjuk is eléggé elhanyagolta híveit, a temetőben pedig tiltotta a régi jelképek használatát.⁴⁴ Mikor meglátogattuk, s férjem elmondta, hogy ki ő, és szeretné megmutatni nekem a paplakot, melyet annak idején dédapja fölújttatott, s arról emléktáblát is elhelyeztetett a házban (3. kép⁴⁵), nehezen akart bennünket beengedni. Mikor pedig én a segítségét kértem a jó énekesek felkereséséhez, kijelentette, hogy nem érdemes érdeklődnöm, nem tud ott már senki semmit. „Almási István se talált már itt semmit, amit igen, azt meg már összeszedte” – mondta.

Segítségnyújtásban épp ellenkezője volt ennek a falu népe, akik hosszú idő után is elevenen őrizték emlékezetükben egykori papjaik emlékét. A falu egyik legidősebb embere (Péter István

⁴⁰ Ilyen egyéniség volt „Mundruc”. Lásd Martin György: *Mátyás István, „Mundruc”*. Bp. 2004.

⁴¹ BR_12849, BR_12850. Bartók Béla lejegyzése, Ziegler Márta másolatában, Bartók zöld tintás javításaival.

⁴² Magyarvalkó 2002-ben díszpolgári címet adományozott neki.

⁴³ A néptáncok gyűjtése és annak hozadéaként a hangszeres zenekíséretét már korábban megkezdődött Martin György, Pesovár Ferenc, Andrásfalvy Bertalan, Kallós Zoltán, Sztanó Pál jóvoltából, akik külön-külön és együtt 1961-től többfelé dolgoztak Kolozs megyében. Jelentős közös táncgyűjtésük 1963-ban volt (Sztanó Pál nélkül). Az utam előtti további gyűjtések különböző kalotaszegi falvakból, 1967-ben, 1969-ben és 1971-ben voltak.

⁴⁴ Ezt férjem barátja, a minket Valkón meglátogató, kalotaszegi fazekasság témán dolgozó Végh Olivér is megerősítette temetői közös sétánkon. (Könyve 1977-ben jelent meg Bukarestben.)

⁴⁵ Fotó Miháltz Gábor 1973.

„Borsos”) meghatódva emlegette, hogy őt még Miháltz Ákos konfirmálta. Szabadkéményes háza azt az ősi állapotot mutatta, amelyet már Bátky is mint ritkaságot írt le Kalotaszegben (4–5. kép⁴⁶). Szállásadónk, az 1896-ban született Lőrincz György „Gyurkó” nemcsak elkísért néhány helyre, hanem maga is énekelt. A falu és a környék híres varrottas minta író- és himző asszonya, Gyuricáné Kati néni, akinél 1956 nyarán családostul megszállt Miháltz Ákos fia, Miháltz István (férjem édesapja), a kolozsvári egyetemmel Trianon után 1922-ben Szegedre került geológusprofesszor, megajándékozott bennünket legszebb, fodorvászónra himzett varrottasaival és habán kancsóival. Péter András többek közt bánffyhungyadi szállásunk elrendezésében volt segítségünkre.

1973. február 3–4-én a következő személyek énekeltek:⁴⁷

Bálint Kata sz. Péter Kata „Strucuj”⁴⁸ (szül. 1913), Csőregi Mártonné (1899-ben, Vikár és Bátky látogatása első évében született), Simon „Mihók” Ferikáné Vincze Bandi Erzsébet (Nagymarci, szül. 1914), Vincze Istvánné sz. Gergely Erzszi „Bíró” (szül. 1903), Vincze Bandikó János (szül. 1937), Vincze Ferencné (szül. 1914) és Lőrinc György.

Vegey dalanyag, főleg ízes előadású új stílusú népdalok gyűltekké össze egyéni érdeklődésüknek megfelelően, egy-egy több változatban is. Szinte valamennyien elénekelték a *Hej, illetve Sej, búra búra, búbánatra születtem* új stílusú népdalt (eolba haljó lá-pentaton, 1 5 4 kadenciákkal), felvettem Simon Ferikánéval, majd Csőregi Mártonnéval a *Hej, édesanyám eressen el a bálba* kezdetű (ión hangsor, 1 5 1), Simonnéval a *Le az utcán, le végeslen végig* (eol hangsor, 1 5 1), Vincze Ferencnéval a *Hat ökor a földet nem magának szántja* (eol, 1 5 b3), Vincze Bandikó Andrással a *Kiskalapom rég feltettem a szögére* (ión, 1 3 8) kezdetű új stílusú népdalokat. A már megromlott hallású, de kitűnő belső hallású Bálintné Strucuj Kata főleg új stílusú katonadalokat énekelt: *Zalárd mellett, Zalárd mellett folyik el a Berettyó* (mixolid hangsor, 1 1 1), *Elvágta a kisujjamat, foly a piros vérem* (hemiton lá pentaton, 1 1 4), *Októbernek elsején be kell rukkolni* (eol hangsor, 1 1 5), *Októberba ’szerelnek a katonák* (ión, 1 5 2). Vincze Bandikó János énekelt még az *Este van már, késő este, kilencet ütött az óra* (ión 1 1 5) és *A valkai bíró kapujába* kezdetű új stílusú népdalt (csak első sorának szövege egyezik a Vikár által fonografált ugyanilyen verskezdetű új stílusú népdallal). Ugyanő a szokásdalok közül a 18. századi nyugat-európai hatásokat mutató *István napi köszöntőt* (*Serkenj fel álmodból, jeles mozsár serege*), egyéb régi stílusúként a *Gyócs az ingem, aranyrojtos az újja* (V V IV), valamint a Bartók gyűjtése és feldolgozása nyomán emblematikussá vált, iskolában megtanult *Elindultam szép hazámból* kezdetű népdalt énekelt.

Lőrinc György a népzenei mozgalomban később igen népszerűvé vált, Lajtha gyűjtéséből Székről⁴⁹ megismert *Sok Zsuzsanna napokat* énekelt *János napi köszöntő*ként *Sok Szent János napokat* szöveg- és apró dallamváltozatban. Ugyanő tudta a *Nem messze van ide Kismargita* kezdetű régi stílusú pásztordalt. A dalokon kívül tájékozódhattam a lakodalmi és a temetési szokásokról, a hangszeres zene használatáról. A lakodalmi szokásokról beszélgetve Simon Mihók Ferikánétól és Csőreginétől rögzíthettem élvezetes, vidám lakodalmi csújjogatásokat is:

⁴⁶ 4. kép: Péter István Borsos, 5. kép: házuk előtt lányával, feleségével és a gyűjtővel. Fotó Miháltz Gábor 1973.

⁴⁷ A gyűjtés menetét magam irányítottam, a felvételeket férjem, Miháltz Gábor készítette Telefunken 300 Ts magnetofonnal (9.5 seb.). Archivumi adatok: AP 8680-83, Mg. 2753A-B (227-es jegyzőkönyv).

⁴⁸ Róla több és egy első világháborús katonadala közölve Tari: i.m. 2015. 95–96.

⁴⁹ Lajtha László: *Széki gyűjtés*. = Népzenei Monográfiák 2. Szerk. Lajtha László Bp. 1954. 47. sz.

*Aki ide kiállott,
A dologtól elállott. Hújujúúú!*

*Megette a tyúk a lencsét,
Én Istenem, adj szerencsét! Új, juj, jujuju!*

*A menyasszony fátyolásra
Rá van írva, hogy ő árva,
Nem lesz ő már többet árva,
Lőrinc Dezső lett a párja. Új, juj, jujuju!*

*Azér vagyunk olyan víg,
Hogy a menyasszonyunk szíp.
A vőlegényünk se csunya,
Olyan, mint egy szíp bokréta. Újujúú!⁵⁰*

*Ez az András olyan görögdinnye,
Hogyha réám hengëredne,
Soha el nem felejtene! Újujuju, jujujuú!⁵¹*

A temetési szokásokkal kapcsolatban megrázó volt Vincze Istvánné (sz. Gergely Erzs) „Bíró” egyéni életsorsa megsiratása. Siratnak-e még, mikor sirattak utoljára? – és hasonló kérdéseimre a helybeliek hozzá irányítottak. „Ő szokott úgy siratgatni, mikor nagyon nekikese-redik. Kihallatszik a házból, ahogy mondja.” Egy ágyban fekvő beteg asszonyt találtunk, aki elmondta, hogy hét testvér közül ő a volt a leggyengébb, de ő maradt életben, már minden testvére meghalt, nemrég eltemették az utolsó lánytestvérét is. Meghalt a férje és meghaltak a gyermekei, teljesen egyedül maradt, ő a tehetetlen, már végképp ágyhoz kötött beteg – mesélte. Amikor sorolni kezdte, hogy először az anyja halt meg, addigi sírdogálása hamar átment a tényleges siratásba. Nemcsak felidézte a siratót, hanem teljes valóságában megélte. *A Kedves drága édesanyám nyúgossza meg a jó Isten...* kezdetű, a területen akkor már igen ritka, jellemzően erdélyi vonású lá-pentaton hangsorú anya- és önsiratóját nem lehetett száraz szemmel hallgatni. Később, visszaemlékezve az anyját és saját szerencsétlen sorsát teljes átéléssel történt éneklésére, siratóját a felfokozott érzelmi állapotból adódó enyhe tonalitásemelkedés ellenére bevásárlottam egy, a halottas népszokások zenei oldalát bemutató hanglemezre.⁵²

Összegezve az 1973-as gyűjtést, a dalanyag kis mennyisége minőségileg, tematikai árnyaltságát tekintve nem okozott csalódást. Bepillantást nyújtott egy korábban elevenebben

⁵⁰ Jékely Zoltán a nyelv őrzésével kapcsolatban írja Magyarvalkóról: „S ilyen lakodalmos rigmusokat ötől ki virágos kedvében, amikor előtte hozzák fenyőgallyas »csetenyés« székéren a cifra menyasszonyt: Ez a lány olyan szíp / Mint üveg alatt a kíp!” Jékely: *Ősi földön, ősi jussal. Egy kalotaszegi falu élete*. (Kalotaszegi elégia 44.) További csújjogatások uo. 50.

⁵¹ Archívumi szám: AP 8682e.

⁵² Tari Lujza: *Death is the Reaper over the world – Kaszás e földön a halál. Hungarian funeral music*. Pan Records, Pan 21 06/07 Ethnic series Holland. Leiden 2007. 2. CD 7. sz.

élő hagyományba, melynek ott akkor csak apró részleteit láthattam. Reméltem, hogy hamar visszamehetek, de erre egészen 2008-ig nem került sor, amikor is egy keveset újból volt módom gyűjteni. 2008-ban a falu lakói kopjafát állítottak egykori papjuk, Miháltz Elek tiszteletére, előadásokat tartottak róla és lelkész fiáról, s megemlékeztek róluk a cinteremben található sírjuknál is. (6. kép⁵³) Ideje is rátérnünk arra, kik voltak ők.

A Miháltz őseket több forrásban említik, Nagy Iván a 16. század közepéig vezette vissza a háromszéki, gelencei nemesei eredetű családot.⁵⁴ Jankó János 1892-ben kiadott könyve előszavában a köszönetnyilvánítások közt olvashatjuk: „Mihálcz Elek, a magyar-valkói ev. ref. pap, a Kalotaszeg egyik történetírója, a magyar-valkói határelnevezéseket gyűjté össze a hozzáfűződő babonákkal együtt.”⁵⁵ Az 1833-ban született, 16 évesen nemzetőrré lett, a vizaknai csatában megsebesült, majd megmenekülése és iskoláinak elvégzése után papi pályára lépett Miháltz Elek (7. kép⁵⁶) pontosabb életrajzát adja az önéletrajz alapján Szinnyey József.⁵⁷ Szinnyey felsorolja az 1863-tól Magyarvalkón szolgáló pap megjelent írásait. A kutató hajlamú pap feldolgozta a Kolozs-kalotai református egyházmegye történetét,⁵⁸ valamint több más munkát megjelentetett. Ám a falu népe nemcsak ezért tartotta fenn emlékét, hanem mert sokféle almát nemesített, és tanította meg híveit a gyümölcsfák oltására, s a falu javát szolgáló sok egyéb érdeme is volt. A papi kertbe maga által telepített és oltott gyümölcsöséről napjainkban gyakran szó esik, s számon tartják őt mint pomológust.⁵⁹ Élete meglehetősen szomorúan zárult. 1906-ban meghalt felesége Csákány Zéfi (Jozefa) (8. kép⁶⁰) majd 1908-ban egyetlen fia, Ákos. Eleket valószínűleg ezt követően érhetette szélütés, mozgásképtelenné lett. Ákos felesége, Komáromi Etelka, aki id. Kiss Bálint, a jeles 19. századi szentesi református lelkész, esperes, író és az MTA levelező tagja unokája, illetve annak festőművész fia, ifj. Kiss Bálint unokahúga volt, teljesen támasz nélkül maradva két gyermekével visszaköltözött szülővárosába, Szentesre. A család számon tartja, hogy a templom körüli gyümölcsös területének kibővítésében az ő hozománya is benne van, de férje halálakor neki már nem volt pénze. Az egyház sem tudta őt támogatni, a gyermekek számára legfeljebb az árvaházat tudták felkínálni, a paplak pedig kellett az új tiszteletes számára. Miháltz Eleket az egyházfi vette magához, ott élt betegén 1910-ben bekövetkezett haláláig.

Fia, Miháltz Ákos szintén református pap lett. Müncheni teológiai tanulmányok mellett felvételt nyert az ottani Festő Akadémiára is. A művészhajlamú, festő, fűró-faragó, a falu lakóinak tulipános ládákat, kocsikerekeket gyártó Ákos a családi hagyomány szerint

⁵³ Fotó Miháltz Gábor 2008.

⁵⁴ Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal* VII. (Miháltz család). Pest 1863. 468. (Reprint Bp. 1983).

⁵⁵ Jankó: *i.m.* 1892. (1993). V–VI. Jankó ugyanott felsorolja, hogy Magyarvalkón a következő „derék és értelmes parasztemberek”-től gyűjtött: „Bot István (vadász), Péter János, Vigyáz Ferenczné, Lőrincz Ferenczné, Péter Ferenczné.”

⁵⁶ Minden bizonnyal fényképész műtermében, hely időpont nélküli családi fénykép.

⁵⁷ Szinnyey József: *Magyar írók élete és munkái* (Miháltz Elek) I–XIV. Bp. 1891–1914.

<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> Lásd még Miháltz Elek: *Adatok a vizaknai csatában megsebesültek szállító csapatának elfogatása és az elfogottak egy részének sorsához 1848–49.* Történelmi lapok Kvár 1894. 26, 62–64.

⁵⁸ Miháltz Elek: *A kolos-kalotai ev. ref. egyház-megyének története.* Kvár 1873.

⁵⁹ Deák Ágnes: *Sztána és környéke.* Az élővilág, a mezőgazdaság és a természet állapota, a természetkímélő gazdálkodás lehetőségei. Művelődés LVII(2004) 5. 9–12.

⁶⁰ Ismeretlen helyen és időben készült családi fénykép.

szépen tárogtatózott is. A családban fennmaradt édesapjáról készített festménye (9. kép). A sok hányattatáson átment családban egyébként igen kevés tárgyi emlék maradt meg, köztük néhány népi motívumú rajza (10. kép⁶¹). Tevékenységét és rajzait Malonyay Dezső Kalotaszeg-könyve is őrzi.⁶² A család birtokában van egy Edvi Illés Aladár-akvarell is, amely Miháltz Ákos feltehető közeli barátságát jelenti a festőművésszel, aki szintén megfordult Magyarvalkón.

Nagy Jenő megírta az apa részletes és fia részleteiben sokkal kevésbé ismert életrajzát,⁶³ amihez itt néhány kiegészítés, pontosítás következik. A cikkben Ákos naplójából említett „árpástói eper” papi működésének első színhelyére utal. Az epret Valkóra kerülésekor hozta magával, vagy utóbb hozatta – nem tudjuk. Első gyermeke, István még Árpáston született 1897-ben.

A szájhagyomány Magyarvalkón pontosan megőrizte, hogy a faluba érkező vendégek mindegyike a papéknál volt elszállásolva. Noha Bátky Zsigmond nem utalt arra, kik voltak a szállásadói, s neki oda szóló levelezése sem maradt fenn, az 1930-as években rendszeresen ott nyaraló Jékely Zoltán a Malonyai fivérekről még azt is tudta, hogy az Ákos által épített „pavilonban” (11. kép⁶⁴) aludtak. Fejős Zoltán a Néprajzi Múzeum fotótárából Bátky által készített valkói fényképeket is közölt. Bátky lefényképezte a „papnakaratás”-t, ahol többek közt háromtagú banda is látható.⁶⁵ Nem kérdés, hogy gyűjtése idején ki a pap Magyarvalkón: ekkor már Miháltz Ákos, aki következetesen Miháltz-nak írta a nevét, míg apjánál az írásmód változó, de többször cz, mint tz. A múzeumi fotótárban nincs adat arra, ki van azon a képen, amelyet Bátky a pap udvaráról készített, s amelyen egy kisgyerek látható fakarddal. A gyerek nem más, mint Ákos két éves fia (apósom), Miháltz István geológusprofesszor (1897–1967), mert 1899-ben már Ákos is Valkón lakott családjával. (12. kép⁶⁶) Az udvar évtizedek alatt is alig változott, elrendezésében lényegében ma ugyanúgy néz ki háziállatok nélkül. A család birtokában megőrződött egy – feltehetően szintén Bátky Zsigmond által készített – fénykép, amelyen balról jobbra a következő személyek vannak: Miháltz Ákosné Komáromi Etelka, Miháltz Elekné Csákány Zéfi, Miháltz Elek, Miháltz Ákos, karjában első fia, István. Hátul egy valkói szolgált karján a második gyerekekkel, a későbbi festőművész Miháltz Pállal (1899–1988) (13. kép). (Harmadik gyermekük, Gábor kisgyerekként torokgyíkban meghalt.) Miháltz Ákos rajzainak ismeretében felmerül az a kérdés is, hogy nem Ákos készítette-e Bátky Zsigmond 1907-es Kalotaszegről szóló tanulmányának rajzait, melyekről Fejős Zoltán külön kiemeli, hogy „kiváló rajzkészség”-ről tanúskodnak.⁶⁷ 43 olyan részletességű és nagy gyakorlottságra, hely-, táj- és épületismeretre támaszkodó, minden részletre kiterjedő illusz-

⁶¹ Halála előtt egy évvel, 1907. február 4-i dátummal rajzolta le a népi motívumot.

⁶² Malonyay: i.m. 1907. 39, 98, 156, 166, 258. kép.

⁶³ Nagy Jenő: *Gyümölcsös a Vlegyásza alján*. www.sulinet.hu/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/kriza_tarsasag_evkonyv_03/pages_006

⁶⁴ 2014. július 20-án a Magyarvalkói napok keretében a „Valkói irodalmi kert – Jékely Zoltán” megnyitására valkói mesteremberek társadalmi munkában felújították Miháltz István építész-mérnök (Elek és Ákos dédunokája, unokája), valamint Eplényi Anna tájépítész irányításával a gyümölcsös fölött található emeletes, verandás faházat, a pavilont, melyhez az ügyes kezű Miháltz papok egykor vizet vezettek, és a kertben szökőkutat csináltak. A képen a felújított pavilon látható. Fotó Miháltz Gábor 2014. júl. 20.

⁶⁵ Fejős: i.m. 2000. 194.

⁶⁶ Néprajzi Múzeum Budapest F3503.

⁶⁷ Fejős: i.m. 2000. 183.

rációt nehezen feltételezhetünk attól, akinek egyben számos feljegyzést is kellett készítenie ennyi rajzhoz és utazáshoz mértén aránylag kevés idő alatt. Nincs rá adatunk, mindez csak feltételezés, de nem elképzelhetetlen, hogy Bátky megkérte, vagy Miháltz Ákos maga felajánlotta, hogy mire legközelebb jön, lerajzolja neki azokat a legjellemzőbb elemeket, melyeket a gyűjtő kér. E lendületes rajzokkal szöges ellentétben állnak az alaprajzok és az azokon lévő írások, melyek a rajzoláshoz nem szokott kéz nagyon nagy figyelméről árulkodnak. Vagyis az a benyomásom, hogy az alaprajzokat Bátky, a művészi, de tökéletesen hiteles táji rajzokat pedig Miháltz Ákos készítette.

Miháltz Ákos, mint Jékely jelzi, a falu népzenei életére is figyelt. „1905. január 14-én, 51 éves korában meghalt Sós János Picula, koldus. Ákos ezt írta: A Sós család utolsó férfi tagja volt. Legénykorában szép, deli ifjú volt, híres furulyás, nagy táncos, s mint a harang, olyan kongású szépséges hangja. Egy leány szerelemitalt adott neki, [...] mitől egy évig nagy beteg volt, aztán csendes örült lett szegény. Egy kis ételért egész nap dolgozott, mint a barom. Soha nem beszélt senkivel, munka közben is folyton énekelt...”⁶⁸

Jékely maga is leírt a falu életével kapcsolatban további zenére vonatkozó részleteket, melyekre itt nem térünk ki. Az ő hiteles feljegyzései képezik a hidat a legelső és későbbi népzenei gyűjtések között.

Magyarvalkó szájhagyományos zenéjének kutatása történetén keresztül igyekeztem bepillantást nyújtani egyrészt a Vikár Béla által gyűjtött dallamvilágba, másrészt néhány kiegészítéssel hozzájárulni a kalotaszegi néprajzi-népzenei kutatások történetének mélyebb megismeréséhez. A cím alapján az olvasó talán több zenei elemzést, több mához közelebbi zenei példát várt volna. A néprajz- és népzenetudomány azonban mindig is egymással karöltve dolgozott, lehetőleg azt a kérdést előtérbe helyezve, amely közelebb visz a valósághoz.

Ha ilyen fontos állomáshely volt a művelt, vendégszerető két Miháltz pap háza Magyarvalkón a 19–20. század fordulóján, miért nem vált a falu az ettől kezdve keresett falvak egyikévé? Miért kerültek el a későbbi gyűjtők? Két oka is van. Nem annyira a falu kevésbé megőrzött zenéje és elzártsága a fő oka, hanem pusztán az a tény, hogy Bartók Béla 1908-ban a szomszédos faluban, Magyargyerőmonostoron folytatott gyűjtést, majd 1910-ben újból dolgozott ott (összesen 164 népdalt gyűjtött). Emlékeztetőül: Vikár Béla másodszor 1910 márciusában járt Magyarvalkón, Bartók a szomszédos településen 1910 áprilisában. Nem lehetetlen, hogy tervszerűen elgondolt tájékozódás volt kettejük részéről. Vikár látta a valkói állapotokat, s többet nem járt a faluban. Bartók Körösfőn is gyűjtött, ott csináltatta intarziás kalotaszegi bútorait, melyek Budapesten a Bartók Emlékházban ma is láthatók.⁶⁹ Bartók egyébként, ahogy Bátky Zsigmond és Malonyay Dezső, nem tartotta szükségesnek igénybe venni Gyarmathyné segítségét,⁷⁰ saját útját járta, mert rendelkezett már kellő tapasztalattal az előadók, szállást adók megtalálásához. Magyargyerőmonostoron ő sem járt 1910 után. Az utód kutatók viszont elsősorban az ő nyomában jártak, ezért Körösfőt és Magyargyerőmonostort keresték föl, Magyarvalkót nem érintették. Nagy kár, és csak elképzelhetjük, mennyivel tudnánk többet e kalotaszegi magyar falu zeneéletéről, ha Bartók Béla oda is eljutott volna.

⁶⁸ Jékely Zoltán: *Kalotaszegi elégia (A matrikula vallomása)* 60–61.

⁶⁹ Kalotaszegi hangszeres gyűjtésének körülményeiről lásd Tari: *i.m.* 2010. 58, 75, 82.

⁷⁰ „A kalotaszegi látogatásoknak szinte kötelező mozzanata volt” fölkeresni Gyarmathynét. Fejős: *i.m.* 196–197.

Following Béla Vikár's Footsteps in Magyarvalkó

Keywords: folk music, recording on phonographs, ethnomusicology, Béla Vikár, Kalotaszeg (Călata)

The folk culture of Kalotaszeg was already discovered in ethnography towards the end of the 19th century. The exploration and collection of its folk music was begun by the linguist-folklorist Béla Vikár. In the village of Magyarvalkó, which was known by ethnographer, Vikár collected music at least twice, however recordings only from his 1900 field trip remained. He recorded 42 Hungarian and 3 Romanian folk songs on 13 phonographs, which were later transcribed by Béla Bartók.

After 1900, no ethnomusicologist visited Magyarvalkó for decades, until Lujza Tari – the author – arrived at the village in 1973. The ethnomusicologist reached this place through her family connections. Her husband is the descendant of Magyarvalkó's priests at the time of Vikár's collections around the turn of the 19th and 20th centuries: father Elek Miháltz and son Ákos Miháltz were his great-grand and grandfathers. These priests always graciously helped the efforts of the visiting ethnograph, and personally contributed to allowing the folklore, dialect, and history of Kalotaszeg to be introduced to the wider public through these collections.

While providing an inside look into the oral heritage of the folk music of the given village, the author also strives to provide a few additions to our understanding of the history of the ethnographic and folk music collections of Kalotaszeg.

10
1-10 1498 c 1016 e. 4.3.5

U. f: 119 I. b) (sz. nem talál a nem resideálható
Csaladba)

A felvétel helye: Bánffyújnyad, Kolozs. 191 Gy.: Vikár
Lej: Rencsényi

Előadta: Tamás Káta éves,

Elterjedtség:

Do-kor-ben-eg-er-re-er-tis-le-ny-ül, le-er-de-a-er-de-er-tis-ül-be-löl;

De-meg-is-eg-tis-má-dér-er-er-a-gon, le-ra-nyos-lep-be-csing-a-vi-ra-gon.

ismétlésnél: 1) 2)

1. kotta

608. aj-kor 1) (5) (8)

M.F. 115 a) Magyarvalkó /Kolozs m./
~~Kolló~~ Kolló
 Vikár.

Az éo-oa -ka hej de rosszát ál-modtam,
 Ferenc Jósikát tiszta fehér - be láttam.
 Láttam: kardot kötött a dő-rékára,
 -Gyer-tek, fiuk, menjünk el a csatába.

M.F. 133 e) utolsó meganőtt. Kolló Kata
 u.e. riny

Az éo-oa -ka hej, de rosszát ál-mod-tam:
 Ferenc Jósikát tiszta fehér - be lát-tam.
 Lát - tam, kar-dot kötött a dő-ré-ká - ra;
 Gyer-ték, fiuk, menjünk el a csa-tá - bai

847c
 719c

74 (12)
7-9 u. f. 115 b) 503 1.5.63

A felo. helye: Magyarok' (Kolozs m.) Gy: Vikár

Előadta: egy leány

Ha-to-ná-mak be-so-ro-adt a né-met, ho-vat a-dott, hogy a-ku-tyák e-gye-ke-mek!

Ho-vat a-dott, sa-r-ga-tan-tól, e-ri-ga-tyúl, El-ma-rad-tam a ré-gi me-re-töm-től.

1) felvétel: ...

3. kotta

8
III-7

12336 repülő fleckem 5576.
S. 63-9

(u. f.: 130a) (prawa ręka)
Gr. br. 1^a 91

A felvétel helye: Magyarországi, Holcs m., 1900. III. 10. Gy.: Vikár
Előadta: örf. Péter Pál és ifj. Péter Pál éves, -Bottai
Eltérjedtség:

v. o.: 2. 3. 4
c.: B. 4. 3. 4
H. 6. 8.

1) 3 6 2) 3 6 3 6

1. Er-dely-or-ná-j, Ma-gyar-or-ná-j, Be-jött mi-na hi-bo-ra-e-j, Ma-gyar-hat-sa-mi-mu-lat-e-j,

2. vr.
Jobb cí-ne-kem ka-tru-e-j.

2. A táva-zsi né-p idő-nek
Lám, hogy mi-nde-nek örül-nek,
Erők, me-rek meg-vé-rdöl-nek,
A ma-da-riak zen-ged-nek. / Türedék! /

Vikár K. i. minos

Szövegkiegészítés Vikár kézirata alapján Erdély VII. 1900. III. 10. 245.sz.
Előadó: ifj. Péter Pál-Borzas.

Erdélyország, Magyarország,
Bejött már a háborúság,
Még sem tart se-mi mulatság,
Jobb ennékem katonaság!

Lám én szívem nem örülhet,
Sőt inkább gyászba öltözhet,
Gerlicével keseregnet,
Nagy a rózsámhoz nem mehet.

Idő-idő, tavaszidő,
Szerecsenstien új esztendő,
Akik akarsz, megújítasz,
Magam mind csak szomorítasz.

Ugy vagyok, mint egy ártatlan
Rózsán, mely nyughatatlan,
Édes szabadságát leri,
Napestig csak azt keresi.

A tavaszi szép időnek
Lám hogy mindenek örülnek,
Erdők-mezők megvirádoznak,
A madarak zengedeznek.

Ha kimentem az utcára,
Rózsa nyíltot a nyomomba,
Egy kis leány leszakasztott,
Kébeliben elhervasztott.

2790

8. 4. VII
(1)

u. f: 136 I. b)

A felvétel helye: Magyarvaskő, Kolos m., 191 Gy.: Viskár

Előadta: ifj. Péter Sál Bonos éves,

Elterjedtség: „Magyar lassú”

The musical score is written on three staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a 4/4 time signature. The melody is written in a cursive, handwritten style. The second staff continues the melody with various musical notations including slurs and ties. The third staff shows a change in key signature to two flats (B-flat and E-flat) and includes a double bar line followed by a repeat sign. Above the third staff, there is a handwritten note '1) II. = Duna:'.

5. kotta

2
b $\frac{7}{8}$ 299 13. 43. 43

cl. f: 136. Ia)

A felvétel helye: Magyarvalkó, Kolos m. 191 Gy.: Vikár

Előadta: ifj. Péter Pál Bozsis éves,

Elterjedtség:

"Csoszoró" " #)

2. nótá: 1) 2) 3) 4) 5) 6)

*) legényesen, leány nélkül táncolják)

6. kotta

133

M. - Valkó
Halló' Kata

A)

Hej de szép a lakodalom, Sárga róza rosmarinton, Jelenet
Magam is megházasodom.

||: Elvesszék egy magyar leányt,
||: élek vele, még a világon,
||: Hej ismerem, jó len' boldogn, Sárga r. etc. ||

B)

Há kért szívd, édes anyá:
hol volt az utolsó órá,
hol vigersen életemes:
Tordán, az Aranyos mellett. Ha de ha!

- Méis mensit vá, violán?
Hogy megmonyjám, édes anyám,
" megmonossam két kértmet
nyj vángam a jéuleimes. Ha de ha!

Há nem tudod babám, hol lakom,
gyere velem, majd megmonkodom.
||: Kérlek az én háram, nem rász vár,
||: tegyél a jendlem vá vár. ||

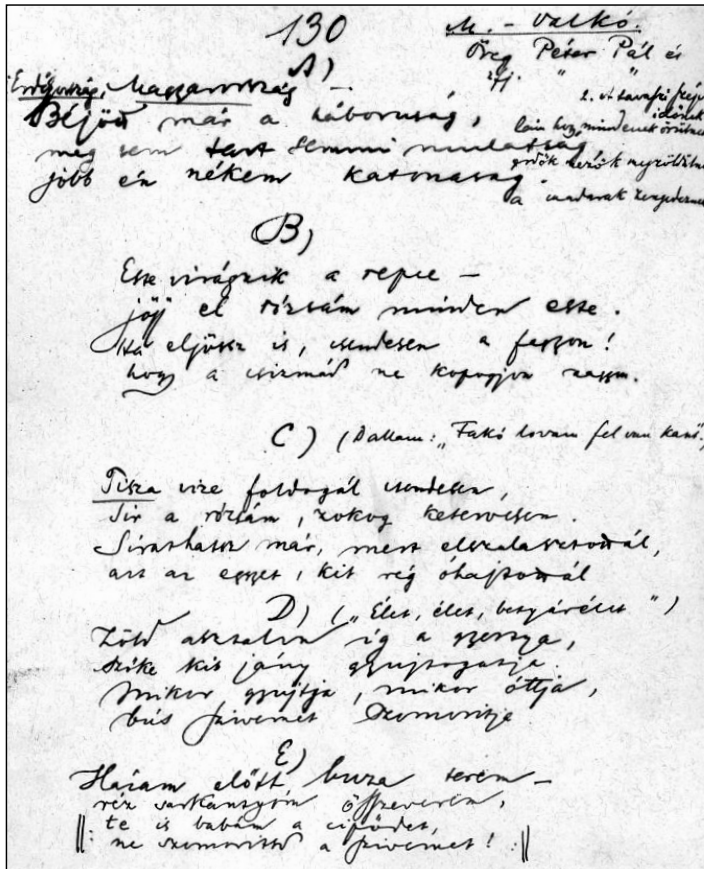
D) ("Körm, i. nár mit is ünnéjék")

Shedek, vassok, csak az mondó kénke,
meg a templom fölötti útra nem elkernek.
||: Akkor se mondó mérsak, csak édes anyádrak,
||: neki is csak egy mondó, hogy, xaxaxia mérsak. ||

E) = 115 B)

An éccaka hej de vörösfalmotán:
Férene jókai típra fókis lában.
||: Láttam: Kándor kőből a ~~vörösfal~~ dörékára:
||: Wenék fink, ménynek el a darabta!

1. kép

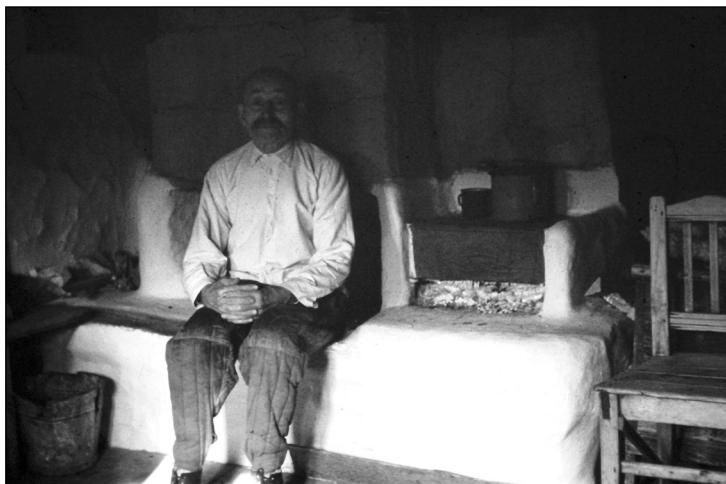

2. kép

3. kép

4. kép

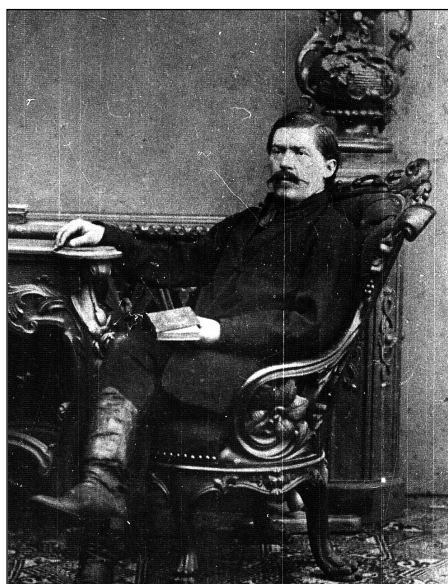

5. kép

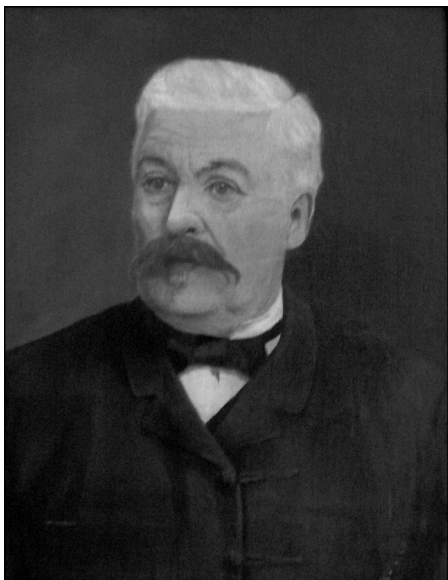
6. kép

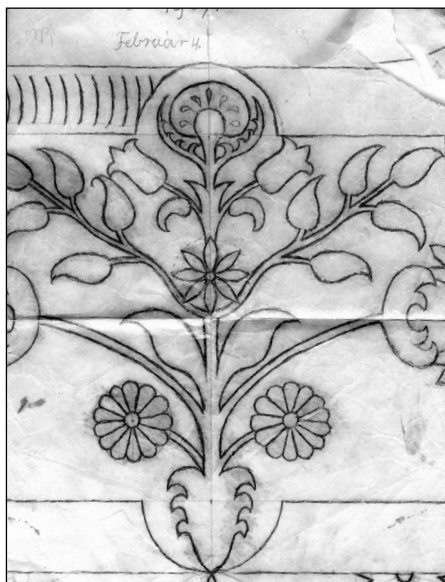
7. kép

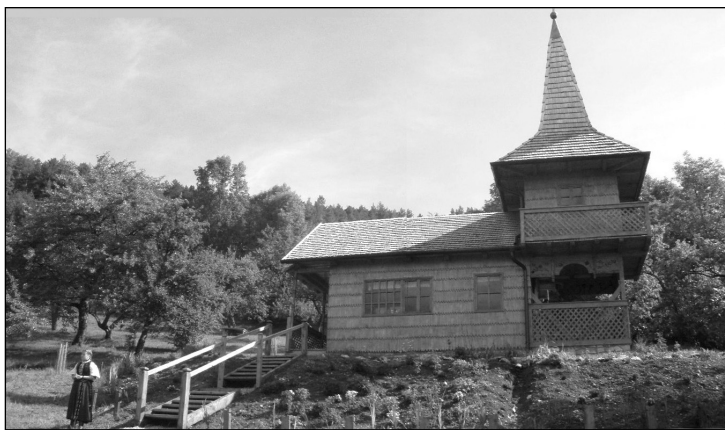
8. kép

9. kép

10. kép

11. kép

12. kép

13. kép